वैदिकी ज्ञानसम्पदा नारी च : समसामयिकं परिप्रेक्ष्यम्

[बृहत्तर-वैदिक-अध्ययन-परिषदा समायोजितं त्रयोविंशतितम-राष्ट्रियसम्मेलनस्य प्रतिवेदनम]

डॉ. रणजित बेहेरा

सचिवः (शैक्षणिकः), बृहत्तर-वैदिक-अध्ययन-परिषद् (WAVES)

(एसोसिएट प्रोफेसर, संस्कृतविभागः, दिल्ली-विश्वविद्यालयः)

"वैदिकी ज्ञानसम्पदा नारी च : समसामयिकं परिप्रेक्ष्यम्" इति विषयमवलम्ब्य बृहत्तर-वैदिक-अध्ययन-परिषद् (**WAVES**) तथा नारी-संवाद-प्रकल्प, इन्दिरा-गान्धी-राष्ट्रीय-कलाकेन्द्रम्, नवदेहली इत्यनयोः संस्थानयोः संयुक्ततत्त्वावधानेन त्रयोविंशतितम-त्रिदिवसीय-राष्ट्रियसम्मेलनं ५.१२.२०१९ तः ७.१२.२०१९ यावत् नवदेहलीस्थ-इन्दिरा-गान्धी-राष्ट्रीय-कलाकेन्द्रस्य सभागारे साफल्येन समायोजितम्।

नवदशोत्तर-द्विसहस्रतमवर्षस्य दिसम्बरमासस्य पञ्चमदिनांके प्रातः वैदिकविद्वद्भिः अतिथिभिश्च दीपप्रज्वालनेन सम्मेलनमेनत्प्रारब्धम्। श्रीलालबहादुरशास्त्री-राष्ट्रिय-संस्कृत-विद्यापीठस्य तथा कमला-नेहरू-महाविद्यालयस्य छात्रैः वैदिकमंगलाचरणं लौकिकमंगलाचरणं विहितम्। आदौ सचिवेन डॉ. रणजितबेहेरावर्येण विगत-विंशति-वर्षेभ्यः समायोजितानां सम्मेलनानां सामान्यपरिचयः प्रदत्तः। "वाइडर एसोसिएशन फार् वैदिक स्टडीज" (**WAVES**) इत्यस्याः संस्थायाः अध्यक्षा प्रो. शशितिवारीमहोदया सम्मेलनविषयोपस्थापनेन साकमेव समेषामतिथीनां विदुषां प्रतिभागीनाञ्च स्वागतं व्यदधात्। इन्दिरा-गान्धी-राष्ट्रीय-कलाकेन्द्रस्य सदस्य-सचिवेन डॉ. सच्चिदानन्दजोशीवर्येण उद्घाटनभाषणावसरे उदीरितं यत् सम्मेलनविषयोऽसौ साम्प्रतिके समाजे महत्त्वपूर्णः समसामयिकश्च वर्तते। मुख्यातिथिपदमलंकुर्वता राष्ट्रिय-संस्कृत-संस्थानस्य कुलपतिना प्रो. परमेश्वरनारायण-शास्त्रिमहोदयेनोक्तं यत् श्री-श्रद्धा-सरस्वती-वाक्-प्रभृतिषु सूक्तेषु परोक्षरूपेण नारीणां चर्चोपलभ्यते। शतपथब्राह्मणदृशा मनुष्यजीवनस्य पूर्णता पत्न्या एव भवतीति।

अमेरिकातः समागतः प्रो. बी. एन. नरहरिआचार्यमहोदयोऽवोचत् यत् सर्वासां समस्यानां समाधानं वेदेष्वेव सम्प्राप्यते। बेल्जियमदेशात् समागतेन डॉ. कोएनराडएल्स्टवर्येण प्रतिपादितं यत् पाश्चात्यमीडिया भारतस्य कुरीतीः अधिकं प्रसारयति। सम्मेलनस्यास्योद्घाटनसत्रस्य मुख्यवक्ता आसीत् उत्तराखण्डस्थ-राष्ट्रिय-संस्कृत-संस्थान-रघुनाथकीर्ति-परिसरस्य प्राचार्याः प्रो. के. बी. सुब्बराय्यडुवर्यः। तेनोक्तं यत् वेदानां माहात्म्यं सर्वदैव विद्यत इति। वैदिकसंस्कृतिः सर्वासां संस्कृतीनां मूलभूतैव। विवादाय संवादः आवश्यकः। वादे वादे जायते तत्त्वबोधः। विवाद-संवाद-वादादीनां त्रयाणामप्यवगतिरावश्यकी। वैदिककाले ज्ञानावाप्तये स्त्री-पुरुषयोः भेदः नासीत् यतो हि वैदिकज्ञानं सर्वेषां कृते एव। सम्मेलनस्यास्योद्घाटन-समारोहस्याध्यक्ष्यमलंकृतवान् "वेव्स" इति संस्थायाः संस्थापकाध्यक्षः प्रसिद्धः गणितज्ञश्च प्रो. भूदेवशर्ममहोदयः। अध्यक्षमहोदयेनोपस्थापितं यत् वैदिककालदारभ्य इदानीं यावत् यानि शोधकार्याणि व्यापृतानि तान्याधरिकृत्य चर्चाः विधास्यन्ते। सम्मेलनस्यास्य सह-संयोजिका इन्दिरा-गान्धी-राष्ट्रीय-कलाकेन्द्रस्य नारी-संवाद-प्रकल्पस्य निदेशिका डॉ. सुषमाजटूमहोदया धन्यवादवचांसि व्याहरत्। उद्घाटनसत्रावसरे अतिथिभिः सम्मेलनस्य स्मारिका लोकायार्पिता

यस्यां १०८ शोधपत्राणां सारांशिकाः प्रकाशिताः। वेब्स-सचिवेन डॉ. रणजितबेहेराद्वारा हिन्दी-संस्कृत-आंग्ल-भाषाभिः उद्घाटनसत्रमिदं साफल्येन सञ्चालितम्।

त्रिवसीय-राष्ट्रियसम्मेलनेऽस्मिन् भारतस्य विभिन्नेभ्यः प्रदेशेभ्यः तथा विदेशेभ्यः १४० विद्वांसः भागं गृहीतवन्तः। विविधेभ्यः विश्वविद्यालयेभ्यः विविधाभ्यः संस्थाभ्यश्च अध्यापकाः युव-शोधार्थिनश्च भागमवहन्, तद्यथा – दिल्ली-विश्वविद्यालयः, दिल्ली; जवाहरलाल-नेहरू-विश्वविद्यालयः, दिल्ली; अलीगढ़-मुस्लिम-विश्वविद्यालयः, अलीगढम्; इलाहाबाद-विश्वविद्यालयः, प्रयागराजः; इन्दिरा-गान्धी-राष्ट्रीय-कलाकेन्द्रम्, दिल्ली; भारतीय-विद्याभवनम्, दिल्ली; गोवाहाटी-विश्वविद्यालयः, गोवाहाटी; पञ्जाब-विश्वविद्यालयः, होशियारपुरम्; नागपुर-विश्वविद्यालयः, नागपुरम्; उत्तराखण्ड-सस्कृत-विश्वविद्यालयः, हरिद्वारम्; श्री लालबहादुरशास्त्रि-संस्कृत-विद्यापीठम्, दिल्ली; रवीन्द्र-भारती-विश्वविद्यालयः, कोलकाता; राष्ट्रिय-संस्कृत-संस्थानम्, दिल्ली; वनस्थली-विद्यापीठम्, राजस्थानम्; श्री शंकराचार्य-संस्कृत-विश्वविद्यालयः, केरलम्; मेम्फिसिस-विश्वविद्यालयः, यूएसए प्रभृतयः।

सम्मेलनेऽस्मिन् त्रयोदश-शैक्षिक-सत्राणि समायोजितानि। शैक्षिकसत्रेषु पूर्णसत्रत्रयमवर्तत। पूर्णसत्रस्य प्रमुखवक्तारः तेषां विषयाश्चेमे सन्ति –

१. डॉ. भक्तिनिष्कामशान्ता, सचिवः, श्री चैतन्य-सारस्वत-संस्था, बैंगलोरम, कर्णाटकम् (विषयः - *In Vaiṣṇava Conception the Ultimate Spiritual Goal is to get engaged in the Service of the Highest, Negative (Feminine) Potency*)
२. प्रो. मदनलालगोयलः, वेस्ट-फ्लोरिडा-विश्वविद्यालयः, फ्लोरिडा, यूएसए (विषयः - *Democracy in India, Vedic Political Thought and Female Participation*)
३. प्रो. बी. एन. नरहरिअचारः, मेम्फिसिस-विश्वविद्यालयः, यूएसए (विषयः - *Vṛṣākapi sūkta (RV X.86): Indrāṇi, her role as Rṣikā, Wife and a Mother*)
४. डॉ. नीरा मिश्रा, अध्यक्षा, द्रौपदी ड्रीम ट्रस्ट, दिल्ली (विषयः - *Devi Draupadi: The Exemplar of eternal Vedic Liberalism and Gender Parity*)
५. डॉ. मधुशर्मा, ड्यूक-विश्वविद्यालयः, यूएसए (विषयः – Gayatri Mantra – The Feminine Shakti)
६. प्रो. शशिबाला, संकायाध्यक्षा, भारतीय-विद्याभवनम्, दिल्ली (विषयः – Divine Manifestations of Shakti Tattva)
७. डॉ. सुषमाजटू, निदेशिका, नारी-संवाद-प्रकल्पः, इन्दिरा-गान्धी-राष्ट्रीय-कला-केन्द्रम्, दिल्ली (विषयः – The Sacred River Vitasta : An Embodiment of Goddess Uma)

बृहत्तर-वैदिक-अध्ययन-परिषदा समायोजितायां सांस्कृतिकसन्ध्यायां सुश्री संस्कृतिचौधुरी भारतनाट्यम् (देवीस्तुतिः), सुश्री चञ्चलः ओडिशीनृत्यं (दशावतारः) एवं डॉ. सुप्रिया संजू कथकनृत्यञ्च (सुधाकथकम्) प्रदर्शितवत्यः। वैदिकज्ञानपिपासवः समे नृत्यप्रदर्शनमिदं भृशमभिनन्दितवन्तः।

सम्मेलन-समापनसमारोहेऽध्यक्षपदं निर्व्यूढवान् रवीन्द्रभारती-विश्वविद्यालयस्य वैदिकाध्ययनकेन्द्रस्य निदेशकः प्रो. भास्करानाथभट्टाचार्यवर्यः। कार्यक्रम-सहसंयोजिका डॉ. सुषमाजटूमहोदया सर्वेषामतिथीनां परिचयपूर्वकं स्वागतं कृतवती। मुख्यातिथिपदमलंकुर्वता दिल्लीविश्वविद्यालयस्य संस्कृतविभागस्य अध्यक्षेन प्रो.

रमेशचन्द्रभारद्वाजमहोदयेन संगोष्टीविषयः प्रशंसितस्तथा शोधकार्येषु मौलिकचिन्तनाय शोधार्थिनः प्रेरिताः। पुनश्च तेन भणितं यत्कथं पाश्चात्याः सुनियोजिततया शैक्षिकदृशा भारतीयपरम्परायाः स्वोद्देश्यानुकूलं दूषणे खण्डने च रतास्सन्ति। एतदर्थं वयं सर्वे सम्भूय प्रत्युत्तरं दद्याम। विशिष्टातिथिपदमलङ्कृवता प्रो. मदनलालगोयलमहोदयेनोक्तं यत् विदेशेषु विविधसंस्कृतीनां स्वरूपं संस्थाप्य तासु हिन्दूसंस्कृतेः यद्वैशिष्ट्यं वर्तते तस्य प्रतिपादनानन्तरं पाश्चात्याः विभिन्नधर्मावलम्बिनः भारतीयसंस्कृतिं हिन्दूसंस्कृतिं प्रति वा समाकृष्टाः भवन्ति।

सारस्वतातिथिपदमलङ्कृवता ब्रिगेडियर-जे.एस.राजपुरोहितवर्येण निगदितं यत् गुरवः, निर्णयनिर्मातारः अनुगामिनश्चेत्येभिस्तत्त्वैरेव किमपि लक्ष्यमुद्देश्यं वा सम्पूर्णतां याति। अवसरेऽस्मिन् डॉ. गणेशदत्तशर्मणा विरचितं "वेदों में वायुयान-जलयान तथा युद्ध व शस्त्रास्त्र विद्या" इत्याख्यं पुस्तकं तथा च प्रो. लल्लनप्रसादवर्येण विलिखितं "पाञ्चाली स्वयंवर से चीरहरण तक" इत्याख्यं पुस्तकञ्च समुपस्थितैरतिथिः लोकायार्पितम्।

वर्षेऽस्मिन् स्वर्गीय-श्रीमतीसुलोचना-एम.गोयल-स्मृतिपुरस्कारः - २०१९ युवशोधार्थिषु उत्कृष्टशोधपत्रप्रस्तुतये समुद्घोषितः। एतदर्थं १००००/- रूप्यकाणि प्रो. मदनलालगोयलमहोदयेन समर्पितानि। डॉ. मीरा द्विवेदी, दिल्ली-विश्वविद्यालयः, डॉ. देवेन्द्रप्रसादमिश्रः, श्री लालबहादूरशास्त्री-राष्ट्रियसंस्कृतविद्यापीठम्, डॉ. प्रतिभाशुक्ला, उत्तराखण्ड-संस्कृतविश्वविद्यालयः इति त्रयाणां सदस्यानां निर्णतृदलमेकं प्रकल्पितम्। तत्र युवशोधार्थिषु पञ्च शोधार्थिनां शोधपत्राणि पुरस्काराय चितानि। समापनसत्रे इमे शोधार्थिनः युवशोधार्थिपुरस्कारेण सम्मानिताः।

प्रथमपुरस्कारः – डॉ. हरिकृष्णशर्मा के. एन., सहायकाचार्यः, संस्कृत-विभागः, श्री शंकरमहाविद्यालयः, कालाडी, केरलम्।

द्वितीयपुरस्कारः - श्री कौस्तुभगौडः, दिल्ली एवं श्री अभिषेकपराशरः, आर्यभट्टमहाविद्यालयः, दिल्ली-विश्वविद्यालयः, दिल्ली।

तृतीयपुरस्कारः - सुश्री प्रियंका रस्तोगी, शोधच्छात्रा, वनस्थली-विद्यापीठम्, राजस्थानम्।

प्रोत्साहनपुरस्कारौ - १. सुश्री प्रज्ञा घोषः, शोधच्छात्रा, दर्शनविभागः, दिल्ली-विश्वविद्यालय।
२. सुश्री मधुस्मिता डेका, शोधच्छात्रा, वेदविभागः
श्री लालबहादुरशास्त्री-राष्ट्रियसंस्कृतविद्यापीठम्, नवदेहली।

समापनसत्रस्यास्य आध्यक्षपदमलङ्कृतवान् रवीन्द्रभारती-विश्वविद्यालयस्य वैदिकविद्वान् प्रो. भास्करानाथभट्टाचार्यवर्यः। तेनोक्तं यत् वैदिकसंस्काराः विदेशेष्वप्याद्रियन्ते। वैदिकवाङ्मयाध्ययनक्रमे उदात्तादिस्वराणां भूमिका महत्तरैव। वेदमन्त्राणां समुचितज्ञानाय स्वरदृष्ट्याऽध्ययनं विधातव्यम्। "वेव्स" इत्यस्याः संथायाः अध्यक्षया प्रो. शशितिवारीमहोदयया महत्शैक्षिकसमारोहेऽस्मिन् समुपस्थितानामभ्यागतविदुषामतिथीनां, शोधपत्रप्रोस्तोतॄणां, वेव्ससदस्यानां, कार्यकर्तॄणां इन्दिरा-गान्धी-राष्ट्रीयकलाकेन्द्रस्य च सहयोगाय योगदानाय च धन्यवादवचांसि व्याहृतानि। समापनसत्रमेनत् वेव्स-सचिवमहोदयया डॉ. अपर्णाधीरखण्डेलवालद्वारा सोल्लासं सञ्चालितम्। शान्तिपाठेन सम्मेलनमिदं समाप्तिमधिगतम्।